Ne volim grafite na zidovima,
ali su fini sa tartar-sosom.

kako nasmejati paranoika?

fransoa rustan

Smejte se ovom pitanju. Uveravam vas, međutim, da ono meni uopšte nije smešno, jer konačno, evo me sa jednom temom u ruci, a da ne znam šta bih o njoj mogao da kažem. Da mi se nije ukazala prilika da ostvarim san o tome da dospem čak do Sijetla, ne bih bio toliko lud da prihvatim jednu temu o kojoj nikada nisam razmišljao, niti sam o njoj mnogo čitao. Da sam bar odabrao da vam govorim o smehu kod nekog dobro poznatog autora, bilo bi dovoljno da pročitam njegova dela i da napravim rezime. Mogao sam pričati o ironiji kod Kjerkegora, ili o Ničeovoj veseloj nauci, ili o dosetku kod Frojda, ili čak o smehu kod Bergsona, autora kog sam cenio u mladosti i koji baš nije toliko dostojan prezrenja.

Zašto sam, dakle, izabrao da se pozabavim ovim pitanjem koje se ne nalazi u školskim programima, pa čak ni u onima za psihoanalitičare, pogotovo ne u njima? Budite sigurni da ga nisam ja odabrao. Palo mi je na pamet jednog jutra u vreme kada sam se bavio neizvesnim nagađanjima, opterećen mišlju da moram barem pronaći naslov ovom eseju.

Pošto kao neverni Toma sumnjam u sve, moram sebi postaviti pitanje šta je to što ja smatram izvesnim, ne bi li mi to omogućilo da pronađem oslonac. S jedne strane, ja sam postavio ovo pitanje, dakle ono postoji, da li je ono umesno ili ne, od malog je značaja. Sa druge strane, oni koji su ga čuli smejali su se, ili sam u najmanju ruku imao utisak da su se smejali, zato jer uvek treba biti obazriv kada se neko usudi da tvrdi da je u stanju da nasmeje drugog.

Rizikujući da postanem suviše ozbiljan, moram priznati da do ovog pitanja nisam došao slučajno. Dešava mi se da primam osobe kod kojih su paranoidne sklonosti dosta izražene. Kada ih posle nekoliko godina lečenja čujem da se smeju, ili što se događa vrlo retko, kada uspem u tome da ih navedem da se smeju samima sebi ili svojoj maniji gonjenja, dobijam utisak da sam došao do početka kraja našeg zajedničkog poduhvata. Ali postoji i jedan drugi razlog zbog kog mi je ovo pitanje palo na pamet. Već dvadesetak godina koliko se bavim psihoanalizom, svakodnevno postavljam sebi ono pitanje koje je Groddeck (Grodek) postavio Ferennczi (Ferenci): *»Jesu li psihoanalitičari zaboravili da se smeju?«* Izgleda kao da su oni sasvim potonuli u sigurnost svog zanimanja, prakse, frojdovske ili lakanovske teorije tako da je teško pronaći pukotinu kroz koju bi mogao da se provuče smeh na račun njih samih; što je iskustvo kroz koje zaista treba proći da bi se postavila neka elementarna pitanja.

Ali ovo dovođenje u vezu smeha i paranoje moglo bi biti i problematično. Ako je paranoik izlečen kada počne da se smeje, to znači da je paranoja neka vrsta ukidanja smeha. Ako je tako, zar nisu onda paranoici i oni psihoanalitičari koj ne mogu da se smeju ili koji to sebi uskraćuju (radi se, naravno, o smehu na račun njih samih). Pitanje je utoliko više problematično što nas podseća na Frojdovu rečenicu: *»uspeo sam tamo gde paranoik nije«* ili na Lakanovu transformaciju Dalijevog ter-

teologija smeha kao humoristička doktrina

— ». . .Jer Znanje nas uči da Sve(t) nastaje iz duha Digresije i večno se transformiše, menja. . .« (S. Post—Damjanov, JEDNO ESHATOLOŠKO PITANJE NJEGOVE GENEZE)

sava damjanov

beleška priređivača

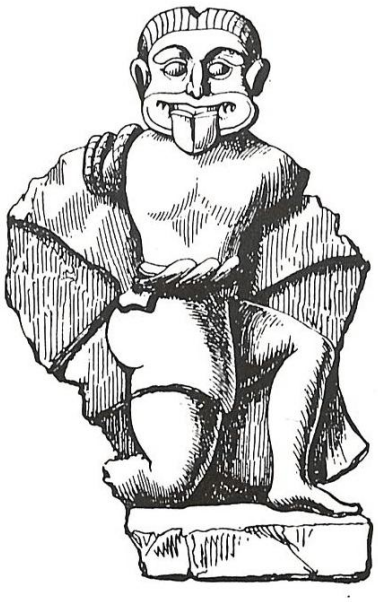

»Sveopšte Bivstvovanje nije ništa drugo do Nebiće samog Tubitka, odnosno suština Apsolutnog Bića u njegovom Nebitku. Zato naše Jastvo nije tek puka transcendencija Metafizičke Kvintesencije, zato *biti-u*-Onostranosti nije isto što i emanirati sopstvenu Drugost kao Transcendentalnu Ideju. No, da li to istovremeno podrazumeva jednakost Egzistencije i Ekvivalencije, izvestan apriorizam Aproksimativnog Subjekta, te dijahronijsku konstantnost Kauzalnog Imperativa, Implicitnog Duha i same Imanencije?! I može li se, na kraju krajeva, u ovakvom kontekstu (empirijska) *Spoznaja po sebi* determinisati kao oslobađanje Duše od njene kosmološke dimenzije, kao njen (predestinirani!) prelazak iz carstva Vremena i Istine u carstvo Nade i Večnosti? . .«

Otprilike ovako je, svakog jutra pre i posle pranja zuba, filosofirao veseli pesimista Lelemud Džingiskanović—Pacer, ovako su se najčešće u njegovoj glavi rojile potresne i teške misli. Kada su, međutim, ovi rojevi dostizali težinu od oko 723,48 kiloponda (a to se nije baš retko dešavalo!), Lelemud je prizivao u hitnu pomoć doktoricu Krampaču Mravojedić—Guzu, koja takođe nije bila s raskida što se filosofiranja tiče, ali je barem umela zaustaviti svoje (i tuđe) velike misli na podnošljivoj granici između 217,4 i 217,8 bekerela. Ta Džingiskanovićeva *invokacija Guze,* iako ponešto anahrona (poput samih pesnika koji su je nekad davno zlorabili!), obično se pokazivala kontraproduktivnom: naime, invocirajući Guzu, Pacer se duboko inspirisao za nove genijalštine, čija je snaga ozbiljno dovodila u pitanje pomenutu granicu između kraljevine Materijalizma i republike Haosa, pa je stoga sanjarijama sklonoj dr Mravojedovićki u hitnu pomoć priskakala, pravo iz granične karaule, njena asistentkinja—kolaborantkinja Ajkula Petokraković—Stidnica.

Stidljiva je Stidnica, uzimajući stvari u svoje ruke, zapravo otvarala proces presipanja iz šupljeg u prazno i tako emanirala sopstveni (mistični) duhovni Supstrat van granica Postojanja, mimo Puta Inicijacije. Naravno, da bi pomogla Lelemudu i Krampači, tj. da bi zabavila i nasmejala te gigante koji behu nepopravljivo refleksivni, ezoterično-nujni, Petokrakovićka je svojim inicijacijskim aktivizmom — poput svake prave ajkule! — prosto gutala njihovu kontemplativnu depresiju, potirući na taj način univerzalni Identitet Logosa, Dijalektičku Sintezu i Entitet uopšte, kao Kategoriju. Evo kako je apostrofirani zamršaj izgledao u samoj Praksi:

Uz setan osmeh, Ajkula Petokraković—Stidnica ispuštala je stvari iz svojih ruku i, zgrabivši za uši veselnika—filosofa Pacera (koji je pod uticajem Inspiracije svejednako lelemudio o Suštinama) i dr Mravojedovićku (tj. invociranu Guzu iz Hitne Pomoći), momentalno osnivala KPJ (*K*alambursko—*P*arodijsku *J*edinicu). Prelazeći tako iz sastava graničarskih jedinica u eklatantno filosofsku Jedinicu (KPJ), ova trojka — na čelu sa Stidnicom — nije u prethodno pominjanoj karauli ostavljala ni najmanje tragove svog prisustva, pa je neprijatelj hteo-nehteo morao da se zaustavi negde između 865 i 22^2 stepena geografske širine, što je (kako nas mina kritička paranoja u termin dirigovana paranoja kojim je definisao svoj poduhvat. Zar nije i psihoanaliza jedna vrsta paranoje koja je uspešna zato jer polaže pravo na poslednju reč u svakoj raspravi, presudno objašnjenje pri svakom tumačenju, univerzalan ključ koji otvara i zatvara vrata svih problema? Ili, zar nisu njen uspeh i njena nesposobnost za smeh pre rezultat potrebe da se obuhvati cela egzistencija u celom svom trajanju. Uskratiti smeh znači zabraniti da se on završi, da se na jedno mesto stavi tačka, postavi granica, meda, tj. zabrani da se izade i pogleda unaokolo je li nebo još uvek na svom mestu, bez pomoći njenog arsenala i njenih sveobuhvatajućih preokupacija.

Mislite da buncam? Zašto da ne? Pošto sam paranoik, izvinite, psihoanalitičar i zato što sam alergičan na smeh koji ide na moj račun. Medutim, to buncanje me vodi do jednog ozbiljnog problema: pod pretpostavkama da psihoanaliza u sebi ima manje ili više skrivene osobine koje su karakteristične za paranoju, i da kritičari, recimo, ozbiljno kao paranoici veruju u univerzalnost svoje doktrine, kao i u univerzalnu efikasnost svoje prakse, onda ne postoji nikakva mogućnost da psihoanalitičar može shvatiti da bi mogao da zasmeje paranoika. Evo jedne teš-

Nikada ne pijem, osim kada sam sam,
ili kad sam u društvu.

Ne može se reći da si pijan sve dok možeš da ležiš na podu a da se ni za šta ne pridržavaš.

koće na koju bi se trebalo vratiti, jer bi ona mogla sasvim onemogućiti ostvarenje zadatka pretpostavljenog mojim prvim pitanjem.

Ako smem, napravio bih digresiju. Zar Groddeckovo pitanje koje se odnosilo na psihoanalitičare nije interesantno i za druge kategorije ličnosti? Na primer, ako smeh ima neke veze sa mišljenjem, onim o veseloj nauci, možemo se upitati nisu li i filozofi zaboravili da se smeju. I ako smeh stoji u nekoj vezi sa čistim zadovoljstvom čitanja, zato jer svaka rečenica nekog velikog pisca predstavlja izazov životnim teškoćama, da nisu možda i književni kritičari zaboravili da se smeju? Ali kako neću da zalazim u domen onog što me se ne tiče, brzo okončavam ovu digresiju i vraćam se drugoj izvesnosti na koju želim da se oslonim, a to je činjenica da ste se vi smejali kada ste čuli moje prvo pitanje. Vaš je smeh verovatno u vezi sa jednim apsurdom koji u njemu postoji. Zapravo je apsurdno verovati da se jedan paranoik može smejati, a još apsurdnije nameravati nasmejati paranoika, koji neće biti u stanju da taj pokušaj protumači drugačije osim kao još jednu vrstu gonjenja. Pa ipak, ono što je apsurdno, pa dakle i nemoguće, nije zbog toga manje neophodno. S jedne strane paranoik se ne može smejati svom ludilu jer ono stvara odbrambeni sistem koji postoji da bi se savladali strahovi i nesigurnosti koji ga parališu. Sa druge strane, on se mora nasmejati, to je bar ambicija terapeuta koji hoće da ga izleči od njegovog ludila. Ovo je pitanje, dakle, ozbiljno za tog terapeuta, i ako se smejete pitanju to je zato jer ne razumete terapeuta. On će s punim pravom misliti da želite da ga napadnete. Dakle, ne smejete se više, jer ste se uplašili da ću postati paranoik, ili zato jer ste utvrdili da ja to već jesam, jer sam izmislio san o apsolutnoj svemoći ubedujući vas svojim prvim pitanjem da bih mogao da nasmejem paranoika, da ga navedem da se podsmeva i smeje samom sebi.

Radi se o jednom apsurdnom nastojanju, jer je paranoik preopterećen izvesnošću odnosno istinitošću svojih ubeđenja. Želeti da unesemo smeh, tj. da napravimo rez u punoći tog odobravanja sebi ravno je ludosti. Dakle, zahtevati od paranoika da se nasmeje znači napraviti nekoliko praznina tamo gde nema ničeg osim punoće. Da je ovaj postupak moguć paranoik bi ga odmah pretvorio u njegovu suprotnost, tako da bi praznina progutala sve. Ne bi bilo ničeg više osim te praznine, pa bi se na taj način rez smeha produžavao do beskonačno, i svi bi morali neprestano da se smeju. Što je savršeno kontradiktorno, jer praznina svuda i za sve onda ne bi bila ništa drugo do drugi vid punoće. Došli smo, dakle, do sledeće tvrdnje: ako je nemoguće nasmejati paranoika, onda je sasvim jasno da smeh ne može trajati i da se ne može pružati do u beskonačnost.

Iz toga sledi prvo pitanje: zašto smeh ne može da traje? Malo čas ste iskusili nešto slično: čuli ste me kako govorim određen broj gluposti, ali kako ja nisam znao da se na vreme zaustavim, smeh ili osmeh je nastao sa vaših lica. Istinu govoreći, ja ipak ne posedujem umešnost velikog komičara. Otuda, takođe, i drugo pitanje: gde su granice smeha, budući da smo se složili da je nemoguće navesti paranoika da se podsmeva sebi, i budući da nastojanje da ga nasmejemo vodi njegovom maltretiranju. Želeo bih da postavim i treće pitanje: kakav je odnos između smeha i neizvesnosti, jer je izvesnost što se tiče nje same ona ozbiljnost koja zabranjuje smeh? Kada bi pokušali da odgovorimo na ova pitanja, mogli bi se ozbiljno vratiti mogućnosti da nasmejemo ne paranoika već nekoga ko bi to bio i ostao da nismo uspeli da ga nasmejemo.

Zašto smeh ne može trajati? Zato što je on prasak, odgovara jezik. Prasak se ne bi mogao produžavati, sem ako se ne smejemo tako jako da umiremo od smeha. I ta smrt može da nas drži neko vreme. Ali zašto je smeh samo prasak? Smeh, zbilja, prasne kao eksplozija bombe, kao čaša koja se lomi, kao svetlost koja zablista, kao glas koji narušava tišinu ili ometa govor. On ne može trajati jer je provala, provala koja tek počinje, provala u svom začetku, začetku koji ne može imati nastavak jer mora sačuvati najveću prisnost sa onim što ruši. Zato nema smeha osim u trenutku, u istom trenutku u kom se javlja i prva distanca. Pošto se taj prasak okončao, stvarnost se vraća teškoćama svoje svakodnevice.

Ali o kakvoj se provali radi? Kakvim se smatra smeh koji nas na trenutak oslobađa? Upravo onakvim koji je najneprekidniji i najnedeljiviji, koji predstavlja samu suštinu ljudskosti i patnje, ne patnje kao prolaznog osećanja, već one koja se izjednačava sa teretom sudbine, one koja se ne može apstrahovati, one koju duševno oboleli smatraju svojim jedinim bogatstvom, zato jer je ona za njih jedini način postojanja u svetu, i koja predstavlja prvo prisvajanje, ono koje je bitno zasnovano na bremenu slobode, ono koje ne daje moć već svemoć, zato jer je već nadvisilo smrt.

Ono što smeh mora naterati da prasne, ono odakle taj prasak dolazi je tamnije od noći, tvrđe od gvožđa, neosetljivije od kamena, istiniti-

uči Istorija!) u krajnjoj instanci i dovelo do transformacije KPJ u SKJ (iliti *S*mehovno—*K*alambursku *J*edinicu, iliti »Opet to, ali drugačije«). Nova organizaciona forma (SKJ) omogućila je sopstvenim osnivačima ne samo prevazilaženje zastarele paradigme (zvane KPJ), nego i napuštanje skučenih prostorno-vremenskih relacija koje su već vekovima sputavale njihovu nabujalu maštu, pa su — zahvaljujući tome — Petokrakovićka, Džingiskanovićka i Mravojedović produžavali svoje trajanje unedogled, uprkos svim argumentima Razuma, Logike i Smisla. Sad, možda će se neko zapitati kako je došlo do toga da SKJ osnivaju Džingiskanovićka (a ne Džingiskanović) i Mravojedović (a ne Mravojedovićka), tj. otkud odjednom ta nemotivisana promena pola naše filosofkinje i našeg doktora, odnosno — zašto se slična stvar nije dogodila i Petokrakoviću, koji je (poput svakog pravog morskog psa) u stvari čvrsto držao čitavu stvar u svojim zubima? Takvom potencijalnom sumnjalu možemo jednostavno odgovoriti da je, kao prvo, apostrofirana stvar bila isuviše mala (pa je stoga našim ajkulama neprestano ispadala iz usta), ali i da je, kao drugo, još od samog početka celokupna skalamerija koju opisujemo egzistirala tek prividno (što znači da je prividna bila, takođe, i malopređašnja transformacija KPJ u SKJ). Tu sveopštu prividnost najbolje potvrđuje činjenica da je naša poetsko (filosofsko)-medicinska trojka, osetivši opet dosadu, u ime Razonode i Smisla pristupala konstituisanju nove, veselije i duhovitije Jedinice (SFRJ) koja je par exellence apsorbovala i KPJ, i SKJ, i ŠKLJ, i NJFDŽ, i XYZ, kao i ostale modele evidentirane u klasičnim zabavno-humorističkim (programskim) spisima. Upravo stoga je XLVII jubilarni Kongres svih navedenih i prećutanih (ilegalnih!) Jedinica uvek iznova i definisan kao »Kongres povratka izvornim humorističkim principima«, principima koji su u kongresnim dokumentima literalno-geometrijski ovekovečeni formulom: KPJ+SKJ=SFRJ, odnosno *K*alambursko—*P*arodijska *J*edinica+*S*mehovno—*K*alamburska *J*edinica=*S*mehovno—*F*antastička, *R*ablezijanska *J*edinica (kako je, zapravo, glasilo puno ime i prezime tog poslednjeg produkta stvaralačke imaginacije jednog filosofa — Pacera, jedne refleksivne Guze i jedne Stidnice — kolaborantkinje)...

likovni prilozi u ovom broju: tomas wright, history of caricature and grotesque in literature and art, new york, 1968.

⁂

... Oni koji nisu odobravali ovakav vratolomni intelektualni aktivizam, oni kojima ništa nije smešno, oni koji su vazda provocirali *jedinom* mizantropskom rečenicom iz *MANIFESTA HUMORISTIČKE PARTIJE* (»Da je Kurac petao, on bi kukurikao«), oni su našu dubokoumnu trojku pokušavali da likvidiraju pomoću Jedinica sastavljenih od bezbroj pretencioznih i nesuvislih pitanja. »Šta je za vas Petao, šta Suština Bića, a šta Bitak Smeha?«, prkosili su svakog jutra tokom pranja zuba Lelemudu, Krampači i Ajkuli ti neidentifikovani misleći Subjekti. »Šta sme vaša ŠKLJ, šta sme CFRDŽ, a šta SMEH?«, nastavljali su dalje ovi revolucionarni mislioci svoju prljavu igru, i nehotice citirajući upravo Džingiskanovićev genijalni *KREMPITAL: /.* zaista, šta SME—H? Odnosno, šta sme H? Sme li H da hoda, da se hihoće i hvališe, da hukće i hini, da se haba i hladi, da hajdukuje, harči, halali i hapsi, da hrče i hropće, i da — s obzirom na sve — ni za šta ne haje?! I sme li H da se hjebe, da se hopije i huduva, da horgija, hotkači i humre, da se higra i hizbezumi, i da — bez obzira na sve — hlebom hrani one koji ga kamenom hudaraju?! Sme li, dakle, H da bude SME—H, tj. ima li Smeh smelosti da na ključne izazove epohe odgovara samo jednim upečatljivim, hipnotičko-podrugljivim: *hm*?!«

Dakako, odgovor na ovo sudbonosno pitanje nije našao ni legendarni duet Mravojedović—Petokraković u svom nenadmašnom, upravo citiranom *KREMPITALU HUMORISTIČKE PARTIJE*,o čemu najrečitije svedoči podatak da čitalac na stranicama ovog dela pomoću dalekozora lako može zapaziti rojeve gustih, krucijalnih refleksija, ali da zapremina tih

Stvarnost je iluzija prouzrokovana nedostatkom alkohola.

Baš je zgodno što pivo ne pravi mrlje od kafe.

je od nužnost. Smeh je najmanja jedinica (koja se može zamisliti) ravnodušnost, razlike, uzmicanja, on je kvantum distance.

Mi imamo i druge načine da održimo patnju po strani. Pre svega — ljubavlju. Uz nju, barem za neko vreme, patnja je u dovoljnoj meri prisutna da bismo mogli da verujemo da smo joj verni, i da smo je i pored toga prevazišli. Zatim, i najčešće radom, čiji tajni pogon jeste patnja, nikada priznata, skoro zaboravljena. I u jednom i u drugom slučaju, ta distanca koja se javlja i na koju zaboravljamo, lako nas navodi na pomisao da smo pronašli rešenje. Taj razmak, mislimo mi, moći će se održati, a teret će ostati odložen. Nasuprot tome, sa smehom i njegovom minimalnom distancom, patnja (iz koje izlazimo samo na trenutak) se javlja u svoj svojoj surovosti. Smeh otkriva patnju. I niko drugi.

Već je otrcano zapažanje da čitajući neku Šekspirovu komediju ili neki Molijerov komad, ili gledajući neki film Čarlija Čaplina ili Bastera Kitona mi ne znamo da li ćemo se smejati ili plakati; da li ćemo prasnuti u smeh ili se zagrcnuti od plača, da li ćemo udahnuti svež i lak vazduh, ili ćemo biti opterećeni strahom, strahom od patnje uvećane onom minimalnom distancom koju smo zauzeli prema njoj.

Nasuprot tome, smeh otkriva patnju ukoliko je ona humana, ukoliko u njoj ima sposobnosti za poštovanje. Smeh ništa ne rešava, on jednostavno ne zaboravlja, on čuva prisustvo nepodnošljivog sa likom olakšanja, on pravi mesta za proboj u sudbinsko. U smehu, upravo zbog te minimalne distance, patnja poznaje samu sebe i svesna je sebe tako da više nema potrebu da drugima dosuđuje eho svoje buke i besa.

Govorio sam u smislu u kom bi smeh bio jedna forma. U umešnosti nasmejavanja drugog ima zaista izvesne elegancije koja nas sprečava da na druge prenosimo vlastite nevolje. Umesto da se žalimo, što može biti opravdano u izvesnim trenucima u životu, mi se od tudih pogleda branimo smehom. Opet, smeh mora da bude okrenut protiv nas ili da barem pretpostavlja jedno »mi« u koje smo mi uključeni. Od drugih, dakle, takođe možemo očekivati da poštuju tj, da sačuvaju distancu u odnosu prema bolesniku kome je dosta opsedanja i iskušavanja. Jer ako se slučajno smeh o nama samima, ili smeh sa drugima, pretvori u smeh na račun drugih, on će se pretvoriti u sarkazam i postati izraz prezira.

Smeh je takva provala u patnju koja nije uvek moguća, niti je moguće kod svih, niti bilo kojim povodom. Tako sam, dakle, došao do dru-

rojeva ne iznosi više od 32,695 hektometara kubnih. Međutim, problem nije bio samo u navedenoj zapremini, nego i u nemogućnosti naših filosofa da dešifruju već pomenutu neprijateljsku metaforu, o kukurikanju i Nekome ko nije (ili jeste?) petao: zaista, koga je Koka kljucnula, taj se i Pileta plaši! Doduše, apostrofirani strah nije bio apsolutan, niti ih je, kao Metafizička Ideja, plašio onako *po sebi*, mada je bilo sasvim jasno da ta eksplicirana Transcendencija (za razliku od dalekozora u prethodnom primeru!) neće ni njima ni njihovim oponentima, na čelu sa Džingiskanovićem lično, pomoći da spoznaju šta sme H, tj. šta je u stvari SMEH, odnosno šta Biće emanira kroz Tubitak Nebića. Jednom rečju, pošto granice koju su znali više nije bilo, jer je nemoćni neprijatelj ipak uništio ranije opisanu graničnu karaulu, oni su zaključili (a šta bi drugo?) da ih iz ovog Lavirinta ne mogu izvesti ni KPJ, ni SKJ, ni SFRJ, već samo akademik Maksim Pizdić, pisac *BIBLIJE* — knjige u kojoj je prvi put zabeležena i protumačena esencijalna metafora o pesmi Petla i odricanju. Stoga su oni (a šta bi treće?), pomalo filosofski-nujno, umesto Guze invocirali Njega, legendarnog Maksima Pizdića, koji se kroz 62 časa i 974 minuta *momentalno* stvorio tu (tj. *ovde*), među njima, i tako invocirao—stvoren, poput svakog pravog pisca *BIBLIJE*, proročki kukuriknuo:

»Evo kako je zaista
sred Haosa rođen Smeh:
u tami večne špilje,
u praiskonskom Mraku
obavijenom Maglom,
Koka je snela Jaje.
Nad njim je bdeo Kosmos,
Tišina ga dojila mlekom,
Mudrost mu darivala Moć:
Jaje je tako raslo
kraj Svevidećeg Oka
i kada je došao Dan,

iz njega se izleglo Pile.
To onostrano Pile
zapravo ne beše pile
već otelotvoreni Smeh,
obeležen Svetlošću Duha
koja je iskrama Radosti
oplodila Prostor i Vreme.
Naravno,
bilo je tu i Seksa,
dobrog Pića i Droge,
pa se za tili čas
Prvobitni Haos
pretvorio u Super—Žurku:
dakako,
na feštu je pozvan i On,
sam Vrhovni Entitet,
ali nije došao
jer ga je mučilo pitanje
koje muči i vas:
KOJA JE ONOSTRANA KOKA
IZ NJEGOVOG MUŠKOG HAREMA
SNELA TO (VANBRAČNO) JAJE,
I ŠTA JE NASTALO PRE:
KOKOŠKA ILI JAJE,
TAČNIJE —
PETAO, SMEH ILI KOKA
(KOJA ĆE JEDNE NOĆI
DA SNESE ONOSTRANO JAJE!)?
Odgovor na to pitanje
On nikad nije našao,
a nisu ga našli ni Oni
koji su čitav svoj život
posvetili promišljanju
ove tajanstvene Tajne:
zato ga ne tražite ni vi,
jer vas iz tog Lavirinta
izvesti može jedino
Čuvar Mističnog Znanja,
čudesni Maksim Pizdić
— ako odluči da zaista
svojim Svetim prisustvom
udostoji vaš Tekst...«

Po svom odnosu prema vremenu, smeh je korelativ strahu. Ako je strah, kao što kaže Kjerkegor, sloboda koja se iskazuje kao neograničena mogućnost, smeh omogućava slobodi da pobegne od sebe same. Tako nam on dopušta da na čas naslutimo neophodnost slobode. Ili, takođe, u strahu smo mi bezuslovno pritisnuti nužnošću da moramo prekinuti sa determinizmom istorije. Nasuprot tome, smeh, predvidajući poraz ove mogućnosti, teši se unapred slobodom koja se ne može ispoljiti. Kad je u pitanju strah treba napustiti ponavljanje, dok je ponavljanje to koje olakšava smeh, ono je to koje izaziva dopadanje, koje nas više ne primorava da »se čupamo za kosu ne bi li iskočili iz svoje senke«.

Ako kažem da je smeh taj koji otkriva patnju, vi ćete mi prigovoriti da se ta patnja koja stoji u osnovi ljudske egzistencije otkriva u tragediji, drami, ili nekom trileru. I zaista, radi se o istoj vrsti patnje. Ali ono što se otkriva u drami jeste privrženost čoveka svojoj patnji, užitak koji on nalazi u tome što se od nje ne odvaja, potreba koju on ima da o njoj priča i da se njome okruži. Često se događa da se na divanu psihoanalitičara kroz stalne žalbe pokaže nostalgija za bolešću. Tragedija pokazuje u kojoj meri je ta patnja sposobna da se iskrivi i pokvari, ukratko da pokaže kako je čovek od svih životinja neosporno najnehumaniji.

gog pitanja o određivanju granica smeha, tj. onih granica iza kojih smeh više nije moguć. Postoje na primer neke tragične okolnosti koje zabranjuju svaki smeh, mada se dešava da do provale najluđeg smeha dođe baš na vrhuncu napetosti jednog tragičnog prizora. Ako se desi da pri prenošenju mrtvaca grobari dopuste sebi neku nespretnost, najneobuzdaniji smeh može protresti one koji su najtužniji.

Ali ja ne želim da govorim o smehu koji se provlači kroz tragičnu situaciju, već o granicama smeha s obzirom na njega samog. Kod svakog postoji jedno ranjivo mesto koje mu je svojstveno, jedan nedostatak njegovog bića u kom za njega počinje sopstvena subjektivnost, jedno mesto kojem ne možemo prići, a da se ne izložimo opasnosti da ćemo ga povrediti. Mi se uz malo zlobe možemo smejati našim nevoljama ili strahovima, namerno upotrebljavam množinu koja pokazuje kako smo dotakli samo složene figure koje mogu samo okruživati onu tačku patnje ili nedostatak koji su nam svojstveni, koji predstavljaju našu najskriveniju osobenost. Drugim rečima, mi se možemo smejati onome što se nalazi na rubu tog nedostatka i oko njega, i podržavati i druge, da se tome smeju ili da nas zasmejavaju. Ali ako se desi da neko do koga nam je najviše stalo, i koji nas poznaje bolje od sebe samog, jednim gestom ko-

Ko ne podnosi piće — ima da podnosi stvarnost!

jim hoće da se oslobodi tereta što smo mu ga nametnuli, počne da se podsmehuje našoj najskrivenijoj patnji na naše vlastite oči, tad je njen smeh neoprostiv. Zahvaljujući svojoj psihoanalitičarskoj nespretnosti, misleći da je došao trenutak da se nasmejem, ali zapravo želeći da ublažim vlastiti strah, dogodilo mi se da kažem nešto što nije trebalo reći, zato jer je to imalo dejstvo istine koja ubija i to pod izgovorom da donosi izbavljenje. Granica na kojoj treba stati u pokušaju da se nasmeje drugi poklapa se sa granicom koju je taj drugi postavio smehu kojim se on smeje samom sebi. Umešnost nasmejavanja drugog pretpostavlja tačno poznavanje onog čemu se on ni u kom slučaju neće smejati, tj. poznavanje jedinstvene nesreće njegove jedinstvene egzistencije.

To me ne sprečava da mislim da sposobnost da se smejemo samima sebi — zato jer je sve ovo vreme ni o čemu drugom i ne govorim — označava uspeh jedne terapije. Ali, mora se priznati da na neki način ta sposobnost otkriva i koliko će uspešno biti jedno lečenje. Radi se o jednoj vrsti polaznog kriterijuma, jer sposobnost da se smejemo samima sebi predstavlja minimalnu distancu koju prema sebi zauzimamo i koja se traži na početku terapije. Desilo mi se da primim izvesne osobe muškog i ženskog roda koje boluju od histerije i da zažalim zbog toga. Oni sposobnost za smeh pripišemo paranoiku. Podsmevati se sebi znači zauzeti prema sebi minimalnu distancu koja nam pomaže da procenjujemo sve ono što radimo, mislimo i govorimo kao neko ko bi u isto vreme raspolagao najstrožom ozbiljnošću i najliberalnijom popustljivošću. Zato što je ta distanca koju smeh uspostavlja minimalna, nemoguće je da se sve to što radimo, mislimo i govorimo kao takvo ne pretrese i ne odmeri. Ali kako se radi o distanci koja se uspostavlja smehom ta procena ipak nije svirepa. Ona svojom bezuslovnom čistoćom pruža melem i utehu koji nas izbavljaju iz beznadežnosti.

Smeh koji ništa ne štedi, ali koji uvažava sve nesreće pretpostavlja jednu bogatu vitalnost, onu kojoj nije potrebno da zadržava svoje proizvode da bi sebi pružila iluziju da postoji, već onu koja je zaokupljena jednim jedinim zadovoljstvom da proizvodi još, da pokušava još, da istražuje bez kraja, i da se uvek vraća na početak, do uzroka, do elementarnog, a da sebi nikad ništa ne pribavlja. Sa godinama i umorom nekim uvaženim misliocima se dešava da više ne mogu da se podsmevaju sebi. Ja ih posmatram kao ljude koji su postali paranoici. Oni počinju da brane uspeh svojih otkrića i za to traže odobravanje svetine. Izgubivši sposobnost da se smeju samima sebi i svojim životima na zalas-

ko se boji smeha još

(nepovezane misli)

zoran subotički

beleška priređivača

*»Granice moga Smeha
jesu i granice moga Sveta.«*

ZAŠTO se Hrist nije smejao?

Nije li njegovo raspeće u dubokoj vezi sa tom činjenicom?

Kakvu je to Ljubav Bogočovek doneo ljudima kada ih nije udostojio nijednog osmeha?

Nije li time izneverio svoga Stvoritelja (mog jeste u svakom slučaju)?

I nije li time izneverio jadna ljudska bića kojima je ponudio svoju ljubav na neljudski način?

Nisu li ljudi dobro osetili da je Carstvo božije, koje treba da se preobrazi u Carstvo zemaljsko, neuspeli pokušaj falsifikovanja čovekove sudbine?

Šta ako je paradigma stvaranja čovekovog lika Nasmejani Bog, a ne nekakav moralista ozbiljnog i tmurnog lica sa kreveljenjem koje odslikava patnju?

Kako se to moglo desiti da nasmejane olimpske Bogove zameni i potisne jedan polu-bog sa »vizionarskim« pogledom i tvrdom maskom bola, krivice, tuge, patnje:. . . ?

Maskom.

Zato se nije smejao.

Jer bi maska pukla, smrvila se i pala.

Ostalo bi lice, pusto lice jednog falsifikata bez pokrića.

(Moj prijatelj, Fridrih Niče, sav zajapuren, oduševljen što sam pokrenuo pravo pitanje hoće nešto da kaže. Reci Niče: *»Sve što je duboko voli masku: svakom dubokom duhu potrebna je maska. Rekao bih još: oko svakog dubokog duha raste i razvija se maska. To znači da se dubina nikada ne oglašava direktno, da ona nije vidljiva svakom i naročito ne na prvi pogled. Da li to znači da masku »dubine« nose ustvari plitki i prazni? Ili je to ipak Gorgonina maska: maskom-dubinom zaštititi se od stvarne dubine — užasa? Prisetimo se Hofmanstala koji reče da je dubinu najlakše sakriti na površinu.«*)

Smeh je oduvek bio zlatna potka svake religijske, filozofske, ideološke monete.

I svako eshatološko učenje spotaklo se o kamen smeha.

Zar nije viševekovna istorija hrišćanstva istorija progona Smeha?

Koliko je samo lomača u Evropi zapaljeno u njegovu »slavu«.

I još su mu tepali: Satanail, Sotona, Knez Tame, Mefisto, Lucifer. . .

*»Ko drugome jamu kopa
sam se u njoj smeje.«*

Otkuda na licu Istočnjaka osmeh kao njegovo ikoničko svojstvo? Kome ili čemu se smeje Istočnjak, a kome i čemu se smeje Zapadnjak?

Snishodljivi (hi-hi) osmeh Istočnjaka je eksteriorizovani izraz poricanja ovog sveta pojavnosti i prolaznosti, izraz poricanja sopstva i individualiteta i utapanja u lepljivu masu kolektivizma. Njegov je osmeh ogledalo bez okvira u kome se ogleda samo kolektivna duša, to neizmerno prostranstvo u kome ličnost,' Ja, predstavlja kap slatke vode u okeanu.

Otkako Evropom hara avet Praznine, prepoznatljiv u nametljivom i besmislenom humoru — po-svaku-cenu, u još besmislenijem cerekanju i kikotanju svuda, na svakom mestu i u svakoj prilici, Istok se širi po tlu Starog kontinenta kao maglа od čije vlage korodira jedinstveno i neponovljivo lice Zapadnjaka. Još juče smeh je bio najviši izraz determinacije prosvećenog pojedinca i bezobличne, neartikulisane mase, najviši princip personalizacije dok je danas puki instrument kojim se obezbeđuje i potvrđuje pripadnost masi, krdu. Tom svojevrsnom pomasovljenju smeha, njegovom izvlačenju iz geta autentičnosti i samosvojnosti individue možemo zahvaliti između ostalog i ovom prodoru Istoka.

(Ovde pravim pauzu: idem da skuvam jednu karmu sa nirvanom. Onda ću malo da se bacim na yogu, madrac.)

U ovo, postmoderno doba, smeh je pao na niske grane; nikada smeh nije bio toliko prostituisan kao danas, što je sasvim u skladu sa shvatanjem kulture čoveka — mase, sa njegovim odnosom prema svim civilizacijskim tvorevinama koje samo treba da služe njegovim prohtevima kao bogomdanom Konzumentu ne razmišljajući previše o njihovim vrednostima. Smeh je apsolutno obezličen i u takvom obliku sveprisutan. Njegovu inflatornu putanju teško je zaustaviti. I tek u tako jadnom stanju smeh je postao zaštitni znak jedne cool-kulture. . .

Zaboravlja se (kao što se ubrzano zaboravlja sve) da je ličnost Zapadnjaka nezamisliva bez smeha, bez njegovog svesnog odnosa prema smehu koji reprezentuje stepen individualizovanosti sopstvene ličnosti. Stoga je smeh Zapadnjaka karakterističan po tome što se realizuje kao *prasak,* kojim se, kao dinamitom,

ili one su mogli da se podsmevaju drugima, ali nisu mogli da prihvate da ih se ne shvata ozbiljno, apsolutno najozbiljnije. Ne treba tražiti od njih da se smeju ili osmehuju u vreme manifestacije njihovih protejskih simptoma, jer oni nemaju taj dar. Nemoguće je sa njima počinjati bilo kakav posao koji bi se okončao drugačije a ne najtrajnijom mržnjom. Ono što oni ili one žele je dominacija nad drugima, tako da ih drugi poštuje, i tako da ostane zasenjen njihovim celovitim bićem. Međutim, u povoljnim slučajevima oni se mogu smejati samima sebi, tako da im je uvek bliska patnja, i to u formi jedne blage tuge koja se zabavlja priznanjem o neprekidnom ponavljanju istih nevolja.

Bez sumnje vam se čini da sam se jako udaljio od naslova eseja. Međutim, mi smo mu možda blizu upravo u onoj tački u kojoj se ne možemo odvojiti od nas samih tj. od patnje koju drugi nazivaju užitkom. Gledajući iz te tačke svakog onog ko želi da dopre do nas smatraćemo neprijateljem i progoniteljem. Jedino što nas razlikuje od paranoika je to što mi nismo nepristupačni za smeh koji se smeje svemu i svačemu, osim u onoj tački koju sam maločas spomenuo.

Pre nego što nastavim, moram pristupiti trećem pitanju, onom o odnosu smeha prema neizvesnosti, odnosu koji nas obavezuje da neku, oni postaju nesposobni i za to, kako to Niče kaže, da budu neprijatelji vlastite misli i pretvaraju se u njene slepe odane učenike. Oni osnivaju religiju ili carstvo gde će biti zaštićeni od svog vlastitog smeha zahvaljujući ozbiljnom obožavanju svoje okoline. Ali jednog dana kralj neće moći više da podnosi svoju ludu i baciće je u tamnicu.

Smeh je jedna stvar tako neizvesna i tako neverovatna u svojoj beskonačno maloj distanci da je ni u kom slučaju ne bismo mogli porediti sa dobro utabanom stazom. Možda ga možemo uporediti sa inspiracijom, o kojoj ne znamo ni odakle ni kada dolazi. Ali barem možemo odučiti da ne tražimo pomoć od osrednjih duhova kako bi pronašli oslonac u sve većoj oskudici razmišljanja o njemu. Kako pri tom ne priznati da takav postupak zatvara vrata beznadežnosti, jer je zaista istina da smeh može postati velika opasnost ako izgubi snagu, velikodušnost i veštinu i kada se pred njim ne nađe ništa drugo osim praznine.

Smeh je neizvestan i zbog toga što se može pretvoriti u optužbu. Poznati francuski humorist Guy Bedos (Gi Bedo) napao je u svojim skečevima mane Francuza i to naročito neke oblike rasizma. Njegovi slušaoci se smeju. Ali ponekad neki od njih ne znaju više kome je taj smeh upućen, tj. da li se odnosi na tobožnje dobre Francuze ili na strance; jer

Pubertet je doba kada devojački glas mutira od »ne« do »da«.

ako taj skeč pokazuje francuske rasiste kako se rugaju Alžircima ili Arapima, ističući pri tom smešne strane ovih drugih, onda konačno izgleda da su oni ti koji su izloženi podsmehu. Odnosno, ako vi kao humorista tako dobro oponašate nezgodu tog stranca kome se podsmevaju rasisti, vi doprinosite ili možete doprineti isticanju tog podsmeha. Slušaoci kojima nije jasno kome je taj smeh upućen potvrđuju tako jedan od aspekata neizvesnosti smeha.

Kako se podsmevati sebi u društvu drugih? Sa kim treba podeliti smeh i ko će iz toga biti isključen? Odgovor na ova pitanja nikada nije izvestan, jer smo u isto vreme i drugi koji se smeje i drugi kome se smeju. »Mi« onih koji se smeju ne može se utvrditi, mada je međutim neophodan, jer smeh mora neprestano prelaziti iz smeha koji je upućen drugom u smeh upućen sebi.

Sada se možemo vratiti na pitanje postavljeno u vezi sa paranoikom, ali pitajući se pre svega pod kojim uslovima će se to »mi« koje prethodi smehu moći u njegovom slučaju konstituisati. Radi se o dva uslova koji na prvi pogled izgledaju kontradiktorni: s jedne strane trebalo bi da psihoanalitičar ne pruža nikakav oslonac paranoji, dok bi sa druge on morao da omogući njeno ispoljavanje. Objasniću.

ru najviše stalo na području teorije, i napašće tu krucijalnu tačku. Ako se psihoanalitičar ikad oseti povređenim tim napadima, ako pokaže bilo kakav otpor da bi, makar i u tišini zaštitio svoje sopstvo, paranoik neće propustiti da iz toga izvuče korist kako bi se učvrstio u svojoj bolesti. Ako je, međutim, on, i ovde se ponovo vraćamo smehu, sposoban da se podsmeva samom sebi, kao i onom što zastupa javno, privatno, ili pred pacijentom, on će time paranoiku uliti jedan neophodan strah prouzrokovan time što se ruše njegove ograde poduprte otporom granice samog psihoanalitičara. Svi vidovi smeha analitičara koji se odnose na njegova vlastita ubeđenja, verovanja i izvesnosti, pojavljuju se ovde kao prvi uslov izlečenja simptoma paranoika. Ono s čim se dakle paranoik sukobljava, mada se zapravo ne može sa tim sukobiti, jeste strast neverovanja koja je kod analitičara prisutna.

Ali i ako s jedne strane analitičar ne pruža nikakav oslonac paranoji, on će u isto vreme morati da omogući njeno ispoljavanje, rizikujući da vidi kako paranoik psihički propada, međutim, prava agresija ne mora da se odvija u domenu teorije ili čak jezika. Trebalo bi joj omogućiti da pronađe nove puteve. Preciznije, one koji mu nedostaju i čije odsustvo ga prisiljava da konstruiše druge, na jednom nivou koji nije pri-

probija kolektivistička opna što se navlači pojedincu, ličnosti, poput ludačke košulje. Nisu li evropske psihijatrije pune onih čudaka »što se smeju kao ludi na brašno«, i to na ono brašno od koga se, naročito u XX veku, mesilo totalitarističko testo!

Istočnjaku je osmeh posteljica majčine utrobe koje se on ne oslobađa, ne samo pri rođenju, nego ni do kraja života, dok je Zapadnjaku smeh skalpel kojim se sam oslobađa te utrobe: u osnovi on je anti-edipalan. Pročitajte san jedne majke:

»Zatim sanjam da sanjam klasični san, i odjednom me neki ljudi uzeše takvom žestinom da se uplaših za život svoga deteta, a Žilijen vodi taj poduhvat. Još ga volim. Vučem se pred njegovim nogama, on me bičuje, *ostali se smeju*. Žak je s njima i *on se takođe smeje*, a zatim se odjednom njegovo seme graciozno diže u vazduh, kao mnogostruki mlazevi osvetljene fontane. Bez prelaza osmeh se u nekoj velikoj bolnici u kojoj se sve što se progovori vraća u vidu eha, neodređeno. Osećam strašne bolove u trbuhu. Silovito me polegoše na neki dugi sto, okružiše me ljudi odeveni u belo, lica pokrivenih crnim kukuljicama, sa dugim noževima. *Jedan od njih se nasmeja iz sveg glasa*, diže svoj nož koji se pretvori u ogromnu sekiru i moj se trbuh otvori, razjapljen.

Moje dete izađe smejući se. Lepo je!

Beše to krupan dečak, koji reče: »Mama, ti si najlepša na svetu« — i stade da jede moje grudi, dok se lekari samo napraviše da mi ušivaju trup.« (Rože Furnije: »Moje telo, moja duša«)

Ušuškan u toplu utrobu osmeha Istočnjak potvrđuje svoju prenatalnu poziciju i prirodu bivstvovanja u svetu.

Post-moderni čovek zapadne sfere izgubivši čvrstu uporišnu tačku u samome sebi (Bog? Otac? Ja?) takođe se uljuljkuje u blaženoj memli besmislenog osmehivanja i smejuljenja, pokazujući time najbolje svoju infantilnu izgubljenost i očaj.

Smeh je na Zapadu oduvek bio Faradejev kavez koji štiti pojedinca od gromova i munja totalitarizma i unisonosti!

Sve institucije koje su stvorili oni »ozbiljni« obrušavale su se na smeh ne birajući sredstva.

Zar je čudno da najbolji roman XX veka, koji razotkriva taj užasavajući mehanizam poništenja ličnosti, nosi naziv — »Šala«!

Tzv. »ozbiljni« čovek sa pečatom strogog »moralizma« na čelu i racionalnim troskokom — red, rad, disciplina, — taj paranoično-mazohistički tip bez mašte i emocija, naneo je toliko zla čovečanstvu, toliko je krvi prolio i ljudskog se mesa nagazio da će biti potrebne kiše i kiše smeha da speru tu sramotu.

»Ozbiljni« čovek nema ličnost, nema sebe, ima Osobu u kojoj njegovo zakržljalo Ja zvekeće kao semenka u praznoj tikvi. Budući da je u dubini svoje koristoljubive duše duboko nesretan, zbog sapetosti svoje ličnosti u tuđem oklopu, on se obrušava na sve što živi u skladu sa samim sobom i svetom oko sebe, na one što vedrinom zrače, koji s pravom veruju da je »svet moja volja i moja predstava«, a ne tuđa; obrušava se na sve ono što bi moglo ili što mu se već smeje, smeje smeje... A čvrsto gorivo smeha i njegov neiscrpni energetski izvor jeste upravo ta komična podvojenost i nespojivost onoga što jesmo i onoga što umišljamo da jesmo, onoga što osećamo da bismo trabali biti i onoga što moramo da budemo; podvojenost naših želja i želja drugih u vezi s nama.

Diktatorska priroda »ozbiljnih« ljudi, kao u bistrom potoku, ogleda se u njihovom smehu: to je smeh osvetnika koji svoje osvetničke strele uvek odapinje prema drugima, kažnjavajući tako sve oko sebe zbog svoje slabosti i nemoći da se odupre Autoritetu (Bog? Partija? Vođa? Otac?) bez koga oni ne postoje. Na njihovom licu titra redukovani osmeh (smešak) iza koga se, misle oni, vešto krije njihovo životno vjeruju: KO SE POSLEDNJI SMEJE, NAJSLAĐE SE SMEJE!

Moje životno iskustvo i iskustvo smeha govore mi da je: SMEH SAVRŠENI IZUM, FANTASTIČNO, IRACIONALNO ORUŽJE KOJIM SE BEZBOLNO VRŠI SIMBOLIČKO OCEUBISTVO. Čovek sa božanskim darom smeha svoj autoritet nikada ne postiže torturom drugih, naročito ne u ime »viših ciljeva«, jer zna da je

Rekao sam da je paranoik osoba kojoj preti gubitak vlastitih granica. To je zato jer on ima potrebu da izazove drugog ne bi li ovaj postao njegov progonitelj. On će ga tako zaštititi od opasnosti da se razlije kao fluid; on će utvrditi granicu u koju će paranoik morati neprestano da udara kako bi povratio sigurnost da postoji u jednom psihičkom prostoru i jednom fizičkom okruženju. Paranoik ne može uočiti ove (svoje neizvesne) granice tamo gde se one nalaze, tj. u domenu najelementarnijih osećanja ili s ove strane jednog primarnog narcizma koji pretpostavlja prvu psihičku podeljenost. To je zato jer on okreće leđa tom osećanju izmišljajući totalizirajuće i totalitarne teorije zahvaljujući kojima se on stavlja u poziciju onog koji garantuje istinu.

Od psihoanalitičara se traži samo da dovodi u sumnju svaku moguću teoriju. U stvari, psihoanalitičar koji nešto prihvati po uputstvima njegove intelektualne konstrukcije, samo bi ojačao simptomatologiju paranoika, koji s jedne strane želi da se pridržava registra svoje misli, dok sa druge strane ima potrebu da mu se protivi, i da nikad iz tog kruga ne izađe. Jedan paranoik će na primer pokušati da otkrije šta bi njegov psihoanalitičar mogao da kaže ili napiše, on će nastojati da pronađe, i lako će to u svom lucidnom ludilu otkriti, do čega je psihoanalitičalagođen onom u kojem oskudeva. Drugim rečima, ono od čega paranoik pati je činjenica da u željenom vremenskom roku nije stvorio granice svoje vlastite individualnosti; pa je dakle prinuđen da sebi stvori halucinantne ili delirantne granice, izmišljajući pri tom svoje progonitelje. Ali upravo zbog toga što uopšte nema stvarnih granica, progonitelji mora da postoje svuda, ne bi li mu time pružili iluziju kako one ipak postoje.

Ono što analiza mora uraditi to je da poruši te delirantne granice (kao što smo videli) i da mu pruži mogućnost da sam konstruiše svoje prave granice sa ove strane svake predstave, i to regresijom njegove ličnosti tako da se ona graniči sa animalnošću. Pri tom paranoik ne sme sebi izmisliti progonitelje, već mora sam stvarno progoniti i to samo u granicama opipljivog. Navešću jedan primer.

Više od dve godine primao sam jednu osobu čije su sklonosti ka paranoji bile više nego očigledne. Od vremena kada bi ušao u moj stan i dugo posle odlaska ostajao je iza njega jedan opor uporan miris, kog ni najbolji dezodoransi nisu mogli lako da odagnaju. Takva situacija mi je bila neprijatna, iritirala me i zamarala. Nisam imao načina da reagujem na takvo stanje stvari, niti da ga tumačim; sve se odvijalo na jednoj ravni koju sam mogao samo da podnosim.

Dobre su devojke dobre — ali su nevaljale još bolje!

Ubrzo sam shvatio da je ova priča o mirisu bila odlučujuća za tu analizu. Miris je omogućavao pacijentu ne samo da me napada već i da obeleži svoju teritoriju. Vi znate šta rade divlje životinje. Srna se trlja o drveće koje okružuje njenu teritoriju ostavljajući na tom drveću svoj miris; druge životinje mokre na određenom broju mesta da bi tako odagnale uljeze. Radi se o, kako bismo ga mogli nazvati, principu mirisa-carinika.

To što se događalo bilo je presudno za tog pacijenta zato jer mu je omogućavalo da učvrsti svoju granicu nekim drugim sredstvom koje nisu ni ideje, ni predstave, ni kulturne vrednosti. Sva bi ta sredstva u stvari pomogla jačanju njegovih simptoma. Ova nova granica bila je međutim formirana od strane nečeg, nevidljivo (zato jer je paranoik lud za vidljivim) nečeg što je nevidljivo ali se ipak može osetiti. Štaviše, bilo je neophodno da se ta granica utvrdi na mojoj teritoriji i da taj napad bude takav da ja nisam mogao da na njega odgovorim jednom agresivnom reakcijom. Ali on je ipak morao znati da me je ugrožavao i da sam ja trpeo njegov napad. Tako je na teritoriji drugog, tj. u osetljivom odnosu sa drugim on sebi stvorio svoje vlastite elementarne granice, formirao se kao ličnost. Zato je paranoja bolest koja je nešto mnogo više od odsustva individualnosti; ona mrzi svaku individuaciju i zato predstavlja model svake moći.

Odlutao sam, možda ne sasvim, i to zato što je sposobnost da se konstituiše kao ličnost značila za ovog pacijenta i sposobnost da se smeje svom ludilu. Ne tako davno on mi je rekao da u mene nema poverenja. Ohrabrivao sam ga da piše, ali je on verovao da bih ga ja napao čim bi on to objavio. Na kraju seanse, kada je odlazio rekao sam mu: »Imate pravo, kada vidim jednu liniju koju ste vi napisali, toliko ću se radovati da ćete vi znati da je moje pero naoštreno«. On je prasnuo u smeh i od tada nikad nije aludirao na te moje reči kao na pretnju. Smatrao sam da je ozdravio. Ali te reči nikad ne bi bile izgovorene da nisam dobro znao da je tokom svih tih meseci (glumeći je) on stvarao svoju vlastitu granicu na račun i unutar moje.

Sa francuskog:
Gorana Krkljuš

bataj i smeh bića

mikel borš jakobsen

U svom pretposlednjem filmu, »Hana i njene sestre«, Vudi Alen (Woody Allen) igra kenjkavog i hipohondričnog televizijskog reditelja koga proganja pomisao na smrt. Ubeđen da pati od tumora na mozgu, sa zebnjom se podvrgava svakovrsnim medicinskim ispitivanjima koja, konačno, daju negativne rezultate. Izbezumljen od radosti, strčava plešući niz bolničke stepenice, da bi se iznenada ukipio nasred ulice, pogođen strašnom istinom: iako su danas negativni, rezultati ispitivanja će, jednoga dana, svakako biti pozitivni. Zar je život samo beskrajno odlaganje presude? Vidimo ga kako, surovo suočen sa svojim smrtnim bićem, napušta posao i izbezumljeno luta Nju Jorkom u potrazi za smislom života: postoji li Bog? Postoji li život posle smrti? Kada jednom prilikom uznemireno postavi ova pitanja svom ocu, ovaj mu odgovara: »Otkud ja to da znam? Vidiš i sam da ni konzervu ne umem da otvorim«. Vudi Alen (kažem »Vudi Alen« jer se očigledno radi o samom reditelju koji se poistovećuje sa svojim likom, kao što to neizbežno i mi činimo), Vudi Alen pokušava, kao i toliki drugi danas, da se uhvati za one retke ostatke uzvišenog koji preostaju posle brodoloma religije. Jednom prilikom pokušava da uspostavi kontakt sa nekolicinom Hare Krišna; drugi put donosi kući u zembilju, izgubljene među duboko zamrznutim proizvodima, jedan trebnik, dva povelika raspeća i tuce brojanica. Međutim, kako se i moglo očekivati, svi ti pokušaji bedno propadaju. Poput Bataja (Bataille) u vreme »Bezglavog«, Vudi Alen mora iz sopstvenog iskustva spoznati da »povratak izgubljenog sveta« može biti samo »razočarenje« (I, 481) (1): na kraju krajeva, postoji li bitna razlika između hostije i ovsene pahuljice? Konačno, digavši ruke od svega, odlučuje da raščisti sa smrću i da se, kao što bi rekao Hegel, »suoči sa negativom oči u oči«.

najviši cilj sebi — on sam. Zašto nema među velikim državnicima, osvajačima, reformatorima, vojskovođama komičara, humorista, duhovitih, veselih ljudi?

Zato što ne poseduju fanatizam »ozbiljnih«.

Zato što svakog sekunda mogu napustiti horizontalnu životnu osu i na život pogledati iz perspektive božanske vertikale. To je njihov »krst« koji oni veselo nose.

Bez paćeničkog kreveljenja.

A onda se nasmeja i reče: »Pucaj zverče lepo«!
(Svidrigajlov)

Smehu ipak moramo priznati vrhunsku refleksivnost. Tu vrstu prozorljivosti u najveće tajne čovekovog bitisanja što nam omogućuje smeh teško da možemo zameniti bilo čim drugim.

Nasmejati se sebi i uopšte moći se smejati sebi to je ono tajanstveno Koderovo iz-se-u-se, to znači vrtoglavo se dizati u astralne prostore i padati (glavce-strmoglavce) u ponore sopstvene duše i na videlo dana hrabro iznositi opeke taštine kojima smo obloženi.

A šta onda znači smejati se drugome?

To, pre svega, znači bratski zagrljaj, nas, kosmičkih lutaka koji protiv hladne tišine svemira imamo samo ovo ljudsko, odveć ljudsko (dakle, božansko) kikotanje koje nas diže iz pepela uništavila, skida paučinu sa umornih rubova usana i prenosi u pokret dragocenog postojanja.

Sada i ovde; i za vjeki vjekov.

Bez smeha ceo svet bio bi jedan odvratni, prljavi, poludeli, škripavi stroj koji je pobrkao sve operacije i koji nemilosrdno lomi i ždere svojim metalnim zupčanicima naše trošno telo, našu dušu i um. Tužan je i beskrajno pust život onih bez snova i smeha.

Smeh daje neizmernu veličinu i dostojanstvo spoznaji apsurda i besmisla svega. Iz kaleži i smrada života čisti i nevini mogu izići samo oni koji nose smeh u svom srcu i na svom licu.

Šta ostaje čoveku sa osećanjem apsurda svega postojećeg: da u sebe pohrani ideju samoubistva (bez obzira da li će ikada izvršiti taj čin) ili da se smeje, ili i jedno i drugo. Pitanje je da li uopšte možemo razdvojiti samoubistvo, i čitavu filozofiju života koju prati ta ideja, i smeh.

Samoubistvo i smeh su pojave u istoj ravni ali se kreću različitim smerom. Na intelektualnoj kružnici oni se kad-tad sretnu: — prelistajte neke knjige i videćete da nema značajnijeg pisca koji, opisujući lik potencijalnog ili stvarnog samoubice, nije na njegovo lice urezivao smeh.

I kao što kaže Sioran — bez mogućnosti da izvršim samoubistvo odavno bih sebe usmrtio, ili kao što kažem ja — bez mogućnosti samoubistva moj smeh ne bi imao nikakvog smisla, jer tek sa spoznajom da sam spreman svakog časa bez imalo žaljenja dići ruku na sebe, došla je i spoznaja o stravičnoj moći smeha, o njegovom nezadrživom vitalizmu i nepomirljivošću sa brutalnošću života. I smeh i samoubistvo su intelektualne, a ne afektivne, kategorije.

Ako samoubistvo daje pojedinačnoj egzistenciji punoću i dostojanstvo, onda to smeh čini još više i još bolje i raznovrsnije. Samoubistvo, u krajnjoj instanci, glorifikuje ideju besmrtnosti, ideju da mi posedujemo život, da smo mi neprikosnoveni gospodari i vlasnici sopstvenog života, a ne obrnuto, da smo samo puki zarobljenici, sužnji egzistencije koja nas izrabljuje do poslednjeg skončanja; u tom svetlu i smehu pripada istaknuto mesto u gospodarenju životom. Sa samoubistvom ovu tezu pojedinac javno potvrđuje samo jednom — kada mu hitac probije slepoočnicu i prolomi se kroz vazduh zaglušujući odjek, dok se smehom ona potvrđuje svakodnevno i u čoveku koji je toga svestan taj smeh u melanholičnim prostranstvima njegove duše odjekuje kao ispaljeni hitac.

Smeh je samo drugo ime za »ruski rulet«!